

Marita Brčić

Odsjek za filozofiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

UDK 323.28:321.7
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 18.01.2007.

TERORIZAM I LIBERALNO-DEMOKRATSKA DRŽAVA¹

Sažetak

Terorizam je pojava poznata stoljećima. Borba protiv terorizma stara je koliko i sam terorizam. U novije vrijeme ona dobiva i novu dimenziju, ali još uvijek nema uspješne rezultate. Razlog za to može se tražiti i u nemogućnosti postizanja konsenzusa oko definiranja što je to terorizam i tko su teroristi.

Sama se percepcija terorizma promijenila nakon napada na WTC, a time i organi-zacija borbe protiv terorizma. Ta borba danas, u nastojanjima da pobijedi terorističke organizacije, ostavlja dubok trag na institucije i procese u liberalno-demokratskim državama. Pojedinac je na Zapadu žrtva terorističkih napada, ali istovremeno i žrtva sve veće kontrole i „oslobađanja od slobode” koju provode, u borbi protiv terorizma, legitimno izabrane političke vlasti.

Danas postoji velika opasnost od toga da liberalno-demokratske države, u interesu obrane od terorizma, počnu provoditi državni terorizam nad svojim slobodnim građanima, a sve u svrhu sigurnosti.

Ključne riječi: *demokracija, državni terorizam, liberalizam, mediji, nevine žrtve, terorizam, Zapad.*

Uvod

Postojanje terora i terorizma te njegovo sustavno ili ne-sustavno korištenje za postizanje određenih ciljeva poznato je još od doba Francuske revolucije. Ti su ciljevi, od strane onih koji se služe terorizmom, uvijek definirani kao opravdani i nužni. Danas, u doba globalizacije i sveprisutnih medija svima nam se čini, a to je neupitno i istina, da je terorizam bliži nego ikada. Čitav je svijet prožet osjećajem nesigurnosti i straha. Svaki pojedinac sve više postaje svjestan egzistencijalne krhkosti vlastitog života koji u svakom trenutku može biti završen. Iako je terorizam „sredstvo iznenađenja”, najviše zastrašuje činjenica da on zapravo više i ne iznenađuje. Terorizam postaje sastavni dio našeg svakodnevnog života i mi se sada samo trebamo naučiti živjeti s tom činjenicom.

¹ Izmijenjena i nadopunjena verzija predavanja održanog na simpoziju Svjetski dan filozofije održanog u Zadru 16. i 17. studenog 2006.

Iako postoje različiti oblici terorizma (nedržavni, državni, protudržavni, revolucionarni, proturevolucionarni itd.), ovaj je rad usmjeren na analizu odnosa terorizma i liberalno-demokratske države. Teroristi i terorističke organizacije koje su protuzapadno orijentirane, već odavno za svoju metu imaju institucije, simbole i građane liberalno-demokratskih država. Taj je odnos kulminirao nakon napada na WTC (11. 09. 2001., World Trade Center) kada se Zapad, predvođen SAD-om, odlučio agresivnije i odlučnije boriti protiv terorista.

U analiziranju borbe protiv terorizma, pokušat ću prikazati koje sve metode zapadna liberalna demokracija koristi da bi suzbila opasnost od terorizma. Posebno sam se osvrnula na shvaćanje i predstavljanja ideje o tome tko su to neprijatelji, kako ih se definira i kako ih se sprječava u izvođenju napada. Ključno pitanje koje se tu nameće jest pitanje legitimnosti procesa i procedura koje se koriste u borbi protiv terorizma.

Zapadna liberalna demokracija oduvijek je bila poznata po svome veličanju ljudskih prava i garantiranih sloboda. Kakva je sada situacija s tim idealima, jesu li još uvijek živi u slobodnim državama ili Zapad postupno postaje sve ono što je Istoku još prije nekoliko godina prigovarao? Može li strah za vlastiti život i želja za sigurnošću nadvladati sve te ideale ili se tu krije neka dublja nakana legitimno izabrane političke vlasti da uvede opću kontrolu nad svojim građanima?

O terorizmu

Dominque Venner u svom djelu *Povijest terorizma* navodi kako intelektualni korijeni terorizma kao sustava potječu još iz doba Francuske revolucije kada je Ustavotvorna skupština odlučila „staviti teror na dnevni red” i kada je donijela „Zakon o sumnjivima”. Autor ipak naglašava da je terorizam kao povijesna pojava nastao početkom 19. stoljeća i da se od tada neprestano širi. Upoznavanje i široj javnosti bliže prikazivanje te pojave zbilo se, naravno, procvatom medija.

Za terorizam se kaže da nije ni filozofija ni pokret nego sredstvo kojim se želi uplašiti i zastrašiti civilno stanovništvo, izazvati psihološki strah i nesigurnost (Wilkinson, 2002:29). Sličan stav o terorizmu iznosi i Primorac. On navodi kako terorizam treba definirati kao promišljenu uporabu nasilja ili prijetnju nasiljem protiv nevinih ljudi. Cilj tog zastrašivanja je prisiljavanje tih ljudi, ili nekih drugih, da učine nešto što inače ne bi učinili. Tako definiran terorizam se prvenstveno shvaća kao sredstvo onih pojedinaca i grupa koje nemaju mogućnost za konvencionalni rat pa iznenadnim napadima upućuju na svoje postojanje i svoje ciljeve.

Danas terorizam „cvjeta”. Svoju rasprostranjenost, u suvremenom međunarodnom sustavu, terorizam može zahvaliti tome što se pokazao kao jeftina, niskorizična i potencijalno veoma korisna metoda borbe za sve režime (Wilkinson, 2002:17).

Dok ostala kaznena djela nastoje ostati prikrivena, terorizam za svoju potvrdu traži publiku (Derenčinović, 2005:18). Ulogu su u tom pogledu najviše odigrali mediji. Mediji, jer žele biti, zbog konkurencije, prvi u objavljivanju nekih senzacionalnih vijesti, ne prezaju ni pred čim te često u javnost izbacuju neproverene pa čak i netočne informacije. Kako teroristi koriste medije, da bi javnosti iznijeli svoje ciljeve i spremnost na sve, moglo se vidjeti upravo prilikom napada na WTC. Napad se na drugu zgradu dogodio dvadeset minuta nakon prvog napada. Takvim postupkom teroristi osigurali da sve kamere i čitava javnost budu svjedokom njihove akcije. Baudrillard kaže da se u tom katastrofalnom događaju međusobno povezala dva elementa masovne fascinacije dvadesetog stoljeća: bijela magija kinematografije i crna magija terorizma. Terorizam se upravo tu pokazao kao psihološko oružje jer njegov uspjeh u prvom redu ovisi o zastrašivanju šireg društva.

Iako u javnosti postoje različite definicije terorizma još uvijek nije postignut jedinstven konsenzus oko njegovog definiranja. Slijede neke prihvaćene definicije terorizma: (www.unodc.org/terrorism_definitions.html):

1. Konvencija Lige naroda (1937);
2. „Sve kriminalne akcije izravno usmjerene protiv države s ciljem stvaranja osjećaja terora u svijesti pojedinca ili grupe ili javnosti“;
3. Kratka pravna definicija koju je predložio A. P. Schmid za Kriminalni odjel pri UN-u (1992): Teroristički čin = ekvivalent ratnog zločina u mirnodopskom razdoblju.;
4. Općeprihvaćena definicija u akademskim krugovima: „Terorizam je metoda inspirirana nemirom (strahom) od opetovanog nasilja (polu)tajnih osoba, grupa ili država zbog ideoloških, kriminalnih ili političkih razloga, a gdje, za razliku od pogubljenja, izravna meta nasilja nije i glavna meta nasilja. Neposredne žrtve nasilja obično su birane nasumice (slučajna meta) ili putem točnog odabira (simbolična meta) i one isključivo služe kao sredstvo poruke. Prijetnja i nasilje temeljna su sredstva komunikacije između terorista (organizacije), žrtava (ugroženih). Ta izravna meta nasilja koristi se kao sredstvo manipuliranja glavnom metom (javnost, publika), a s ciljem širenja terora, postavljanja zahtjeva, ili zadobivanja pažnje, ovisno o tome je li primarna namjera terorista zastrašivanje, nasilje ili propaganda“;
5. Definicija FBI-a²: „Terorizam je nezakonita upotreba sile ili nasilja nad osobama ili vlasništvom, kako bi se zastrašila ili na nešto prinudila vlast, civilno stanovništvo ili neki njihovi segmenti radi postizanja političkih ili socijalnih ciljeva.“

U pokušaju postizanja primjenjive i jednoznačne definicije terorizma nameće se moralna dilema je li moguće terorizam, koristeći ideju *krajnje nužde*, moralno

² Definicija preuzeta iz Coody, T. (2004), Terorizam, pravedni rat i krajnja nužda. U: Coody, T. i O'Keefe, M. (ur.), Terorizam i pravednost, Zagreb, Kruzak, str. 26.

opravdati, tj. kako razlikovati kriminalnog terorista od junačkog, iako nasilnog, borca za slobodu (Niniah, 2004)? Ta rasprava o moralnosti i nemoralnosti terorizma temelji se, kako navodi Wilkinson, na nerazlikovanju sredstava i ciljeva i postavlja pitanje može li nevina žrtva opravdati bilo kakav pravedni cilj?

Young u analiziranju problema definiranja terorizma navodi razliku između nekonzekvencijalističkog i konzekvencijalističkog stajališta. Konzekvencijalističko stajalište na temelju procjenjivanja posljedica definira ispravnost ili neispravnost nekog djelovanja. Takvo stajalište na određen način dopušta moralnu opravdanost terorizma ako se pomoću njega može spriječiti neko veće zlo. To opravdanje svoj izvor ima u ideji da je dopušteno i nasilno ostvarivanje nekog pravednog cilja kada su potrošene sve nenasilne mogućnosti. Nekonzekvencijalističko stajalište ispravnosti ili pogrešnosti onoga što činimo ne određuje se prema posljedicama našeg djelovanja. Takvo stajalište ne govori da posljedice nisu važne, nego da postoje drugi razlozi koji određuju ispravnost ili neispravnost našeg djelovanja. Neka se djela, sama po sebi, mogu shvatiti kao ispravna ili neispravna, neovisno o posljedicama do kojih dovode.

Oni koji odbacuju svaku moralnost terorizma, tvrde da terorizam ne može zadovoljiti opći kriterij selektivnosti. Tu je riječ o temeljnom elementu koji se traži u zadovoljavanju kriterija za *ius in bello*. Ako teroristi za cilj imaju zastrašiti i ubiti civilno stanovništvo, koje u svakom sukobu ima status nevine žrtve, onda ne može biti riječi o selektivnosti (Coady, 2004:27). Terorizam, po Youngu, nije neselektivan jer tu nije riječ o nasumičnoj upotrebi nasilja. Terorizam je, po njemu, unaprijed smišljeno, organizirano nasilje koje, da želi, može biti sistematično.

Coady se, u pokušaju definiranja terorizma, u prvom redu usmjerava na moralnu dimenziju te naglašava nužnost osude terorizma upravo iz razloga što za cilj ima nevine žrtve. On shvaća terorizam kao organiziranu upotrebu nasilja čija su meta oni koji ne sudjeluju u borbi (nevini) i to u političke svrhe. Postoji nada da bi se upravo putem općeprihvaćene ideje *nevine žrtve* mogao postići konsenzus, a time i odlučnija osuda terorizma.

Jaser Arafat u svojoj je osudi terorizma izjavio: „Ni jedan stupanj otpora i ni jedna razina očaja nikada ne može opravdati ubijanje nevinih civila; osuđujem terorizam, osuđujem ubijanje nevinih civila bili oni Izraelci, Amerikanci ili Palestinci.”³

Sama rasprava o mogućnosti moralnog opravdanja terorizma moralno je upitna. Primorac navodi da terorizam ima dva cilja - primarni i sekundarni, pri čemu je sekundarni cilj, nevine žrtve, izravno napadnut s namjerom da se neizravno napadne primarni cilj. Ako se nevine žrtve koriste kao sredstvo za ostvarivanje nekog cilja, kako se to može moralno opravdati? Kakav to može biti cilj koji kao sredstvo

³ Citat preuzet iz Coady, T. (2004), Terorizam, pravedni rat i krajnja nužda. U: Coady, T. i O' Keefe, M. (ur.) Terorizam i pravednost, Zagreb, Kruzak, str. 26 – 27.

koristi čovjeka i pri tome dovodi u pitanje njegovo pravo na život koje je neotuđivo pravo i pripada svakom pojedincu?

„U cijelom se svijetu sve što čovjek hoće i nad čime ima vlast može upotrijebiti također naprosto kao sredstvo; samo je čovjek a s njime i svako umno biće svrha sam po sebi” (Kant, 1990:129-130).

Kada se prihvaća korištenje pojedinca kao sredstva za ostvarivanje nekakvog cilja i pri tome se takav čin pokušava moralno opravdati, ulazimo u sferu življenja u kojoj vrijednost ljudskog života nema nikakvu važnost. Ako prihvaćamo mogućnost opravdanja terorizma s kojim smo svakodnevno suočeni, onda prihvaćamo i mogućnost doživljavanja sebe kao sredstva koje se može koristiti za ostvarivanje ciljeva. Doživljavati sebe kao sredstvo znači dokinuti sebe kao čovjeka koji ima mogućnost slobode i ostvarivanja.

Liberalno-demokratska država – izazivač ili žrtva

Premda je i prije 11. rujna 2001. bilo iznimno teških terorističkih napada, nitko te napade nije smatrao „oružanim napadima”, „ratnim zločinima” ili „zločinima protiv čovječnosti”. Upravo je napad na WTC promijenio percepciju suvremenog terorizma (Derenčinović, 2005:25). Jedan je od razloga i taj što je bila napadnuta predvodnica demokracije, najmoćnija zemlja svijeta. Takvim se postupkom željelo zbilja pokazati da nitko više nigdje nije siguran. Terorizam se tu ponovno predstavio kao oružje onih koji nemaju političku moć izravno napasti one kojima se žele suprotstaviti.

Potrebno je, naravno, propitati i razloge zbog kojih su se teroristi tako obrušili na zemlje zapadne liberalne demokracije. Iako se na prvi pogled čini da su razlozi terorističkih napada na Zapad religiozne naravi (tzv. „sveti rat muslimana”), ipak pravi razlog treba tražiti u prevelikim nejednakostima koje su posljedica političke i društvene nepravde na svijetu (Pettford i Harding, 2005:50).

Huntington kaže da je Zapad, a posebice SAD, oduvijek bio misionarski nastrojen i uvjeren kako se ne-zapadne zemlje trebaju pokoriti zapadnim vrijednostima demokracije i slobodnog tržišta. Ono što Zapad propagira kao univerzalizam ostalima je, najčešće, imperijalizam. Ideja je „američkog univerzalizma” oduvijek bila želja za dominacijom i naravno želja za profitom. Dok su građani liberalne - demokracije, uvjereni da žive u najsigurnijem političkom poretku na svijetu, bili zabavljani putem masovne kulture i medija, dotle su njihove vođe, s ciljem za što većim profitom, operirali u drugim, najčešće naftom bogatim, zemljama. Svoje su akcije, navodi Ulrich Beck, pravdali idejom „humanog interveniranja”. Zapad oružjem i prisilom želi ne-zapadnim zemljama pokazati važnost i značenje temeljnih ljudskih prava. Takvim svojim ponašanjem, svojom nepodnošljivom dominacijom, SAD su „hranile” nasilje kojim je ostali svijet prožet, a time i terorističku maštu koja se krije u svima nama (Baudrillard, 2003:7).

Mediji su, u toj situaciji, na strani vladajućih elita. Štiteći njihove interese, oni zagovaraju nužnost homogenizacije građana zapadne demokracije. Mediji, manipulirani profitom, nekritički i neobjektivno izvještavaju o zbivanjima u svijetu i na taj način postaju fitilj koji stvara masovnu histeriju i paniku.

Zanimljivo je to da su američke vlasti još 1994. godine dobile provjerene informacije o pripremanju velikih napada na SAD, o umiješanosti saudijske kraljevske obitelji u financiranje terorističkih organizacija (posebice Hamasa). Bijela kuća, zbog prijateljskih i financijskih (naftnih) veza, nije željela pokrenuti nikakvu istragu na temelju tih informacija. Na kraju se ispostavilo da su čak 15 napadača, od ukupno 18, 11. rujna bili upravo državljani Saudijske Arabije (Derenčinović, 2005:131).

Laka meta

Minimalna država, sloboda i jednakost općeprihvaćeni su ideali u Zapadnom svijetu koji zagovara ideju ljudskih prava.

„Neko je ljudsko pravo skupina etičkih sloboda, zahtjeva, moći i imuniteta koji zajedno konstituiraju neki sustav etičke autonomije koju ima neki pojedinac kao ljudsko biće *vis-a-vis* države” (Wellman, 1992:64).

Sloboda se shvaća kao temeljno ljudsko pravo koje pripada svakom čovjeku. Ona se, u političkoj teoriji, definira kao odsutnost vanjske prisile i mogućnost samoodređenja subjekta oslobođenog vanjskog određenja (Leksikon temeljnih pojmova politike, 1990:3). J. S. Mill navodi da je čovjek slobodan kada ostvaruje svoje dobro na vlastiti način, ali samo dok svojom slobodom ne sprječavamo druge da ostvare to isto. Na taj se način može ostvariti liberalni ideal jednakosti u slobodi. U poimanju slobode, navodi Berlin, čovjek ne može ostati apsolutno slobodan, već on mora odustati od jednog dijela svoje slobode da bi sačuvao ostatak. Minimum koji čovjeku treba ostati jest onaj od kojeg čovjek ne može odustati bez da povrijedi bit svoje ljudske prirode.

U liberalno-demokratskom poretku naglasak je na negativnoj slobodi koja za svoje ozbiljenje traži minimalnu državu. Država je tu shvaćena kao nužno zlo koje se nema pravo miješati u privatni život pojedinca osim, i to je ono ključno u današnjoj situaciji, u slučaju zaštite pojedinca. Na temelju tih ideala zapadno liberalno-demokratsko društvo sebe predstavlja ostalom svijetu kao otvoreno, pluralno, multikulturno i tolerantno društvo.

Sva ta najvažnija obilježja Zapada terorizam koristi u svoje svrhe. Intrinzične slobode demokratskog društva čine terorističku propagandu regrutiranja i organiziranja jednostavnijim (Wilkinson, 2002:40). Pokazalo se da terorizam bolje uspijeva u otvorenim i pluralnim društvima, nego u totalitarnim režimima u kojima se kontrolira sve i svakoga (Niniah, 2004:17). Upravo su se sva ta prava, slobode i

modeli demokracije koje je Zapad, svojim *humanitarnim interveniranjem*, želio preslikati na čitav svijet, pokazala kao najvažniji elementi koji su zapadnu demokraciju pretvorili u laku metu terorističkih napada.

Oslobađanje od slobode

Zbog stalne opasnosti od terorističkih napada, pojedinac, stanovnik, liberalne demokracije osjeća strah, nesigurnost i opasnost za svoj život. On u suvremenom svijetu traži sigurnost i zaštitu.

„Masovna neuroza našeg doba je agorafobija; ljudi se groze dezintegracije i premale količine upravljanja: oni traže, poput Hobbesovih ljudi u prirodnom stanju koji nemaju gospodara, zidove koji bi zadržali pobješnjeli ocean, red, sigurnost, organizaciju, jasne i prepoznatljive autoritete, oni su uznemireni mogućnošću postojanja prevelike slobode koja ih čini izgubljenima u ogromnom, neprijateljskom vakuumu, u pustinji bez putova orijentira i ciljeva” (Berlin, 2000:318).

Takvu situaciju, u liberalno-demokratskom poretku, najbolje koriste političke vlasti. Iako su vlast i moć oduvijek bile usko povezane, ipak su političke vlasti liberalne demokracije, podržavajući barem formalno ideju minimalne države, moć države držale dalje od privatnog života pojedinca. Danas, u vremenu opće nesigurnosti, političke vlasti smatraju da se, iz sigurnosnih razloga, imaju pravo miješati u privatni život pojedinca. One svoj legitimitet za takve postupke izvlače upravo iz ideje minimalne države po kojoj se vlast ne smije miješati u privatni život i slobodu građana, osim, i to je ono ključno u današnjoj situaciji, u slučaju zaštite pojedinca. Tako danas u slobodnim demokratskim državama imamo legitimno ograničavanje nekih ljudskih prava u ime zaštite i sigurnosti.

Matulović navodi kako se kod ograničavanja ljudskih prava mora uzeti u obzir opseg i jakost ljudskog prava koji se želi ograničiti te da postoje dvije vrste odgovora na pitanje o mogućnosti ograničavanja nekog ljudskog prava. Prvi se odgovor temelji na stavu da su ljudska prava *prima facie* prava što označava da se neka prava mogu ograničiti ako bi njihovo korištenje imalo za posljedicu nepoštovanje nekog drugog ljudskog prava ili moralne vrijednosti. Drugi se odgovor vodi idejom da su neka ljudska prava apsolutna pa se kao takva ne mogu ograničiti i moraju poštovati bez iznimaka. Kao primjer tih apsolutnih prava Matulović navodi, pozivajući se na Harta, pravo na slobodu i, pozivajući se na Rawlsa, pravo na najširi potpuni sustav jednakih temeljnih sloboda koji odgovara s jednakom sustavu sloboda za sve.

U iznimnim okolnostima ili u izvanrednom stanju (koje je G. Bush proglasio 2001. u SAD-u) međunarodnopravni dokumenti (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda Vijeća Europe) navode da postoje pravila o ograničavanju ljudskih prava. U tim se

dokumentima naglašava da ljudska prava, koja su zajamčena međunarodnim ugovorom i običajnim pravom, a to su pravo na slobodu mišljenja, vjeroispovijedi, pravo na život, zabrana mučenja, i u tako iznimnim okolnostima ne smiju biti dovedena u pitanje. Također se navodi da takvo stanje ne smije dopuštati diskriminaciju na temelju rase, spola, jezika, religije ili socijalnog podrijetla (Derenčinović, 2005:72).

Unatoč tim općeprihvaćenim međunarodnim dokumentima, političke vlasti zapadne demokracije, pozivajući se na ideju dobrobiti, legalnim putem ograničavaju neka temeljna prava svojim građanima. Dworkin naglašava da ako netko ima pravo na nešto tada je pogrešno da mu vlada osporava to pravo čak i ako bi bilo u općem interesu da tako čini. To „*oslobađanje od slobode*” koje uspješno provodi politička vlast dovodi u pitanje čitav demokratsko-liberalni sustav i sva prava koja pojedinci u tom sustavu trebaju imati.

Državni terorizam

Pojam „terorizam” prvi se put pojavio u političkom govoru prilikom opisivanja strahovlade koju je u Francuskoj uspostavio jakobinski režim, što ukazuje na to da se prvo shvaćanje terorizma odnosilo na slučaj državnog terorizma (Primorac, 2006:54).

Primorac navodi kako je u suvremenom svijetu dosta teško ukazati na državni terorizam jer su sve rasprave o terorizmu usmjerene na nedržavni i protudržavni terorizam. Država, jer se shvaća kao utjelovljenje načela reda i legitimiteta, na jednostavniji način može opravdati neki svoj čin kao legitiman. Ako se i primijeti da službe sigurnosti ili vojska čini ono što se može definirati kao terorizam, država takva djela uvijek opravdava time da su izvršena u ime države i u ime legitimnih državnih ciljeva i sigurnosti građana (Primorac, 2006:55).

Najpoznatiji i najuočljiviji oblici državnog terorizma jesu autoritarne vlade i totalitarni režimi. Svojom tajnom policijom, koja zapravo i nije tajna, provode represiju i kontrolu nad građanima. Kontrolira se i nadzire privatni i javni život svakog pojedinca. Građanin je, koji živi u takvom totalitarnom sustavu, svjestan da je žrtva državnog terorizma.

Mnoge su se liberalne države služile državnim terorizmom u različitim situacijama, ali je taj terorizam bio ograničenog razmjera i ograničenih ciljeva. Nedostatak kontinuiteta, ali i vjera građana u ustavno zagarantirane slobode i prava, osiguravali su da takav državni terorizam bude neuočljiv. Primorac naglašava da je upravo taj neuočljivi državni terorizam najpodliji oblik terorizma, jer se temelji na obmani i prijevari vlastitih građana.

„S moralnog stajališta, svaki je terorizam veliko zlo. No, sve što se mora osuditi kao veliko zlo ne mora biti zlo u istom stupnju. Državni je terorizam znatno veće zlo nego li terorizam kojim se služe nedržavni čimbenici” (Primorac, 2006:60).

Državni je terorizam veće zlo jer država, koja bi trebala pružati sigurnost, red i pravdu svojim građanima, provodi teror nad njima. Primorac navodi kako država kada koristi terorizam djeluje u tajnosti za razliku od nedržavnih čimbenika koji svoja teroristička djela javno priznaju i preuzimaju odgovornost za njih. Ako država i prizna umiješanost u terorističko djelovanje, ona ga najčešće pravda kao legitimni čin ratovanja ili kao odmazdu. Kao razlog zbog kojeg je državni terorizam veće zlo navodi se i to da su države, za razliku od nedržavnih čimbenika, potpisnice različitih deklaracija i međunarodnih sporazuma koji zabranjuju terorističko djelovanje. Kada se države izravno ili neizravno služe terorizmom, navodi Primorac, one time krše međunarodne sporazume.

Kao i svaki oblik terorizma, tako i državni terorizam za svoje suradnike ima medije. Putem medija, koji u većini slučajeva reaguju samo i isključivo na novac, političke vlasti potpiruju osjećaj domoljublja, ideal zajedništva i sigurnosti. Građanin, obmanut uzvišenom idejom idealnog, dobrog i pravednog MI daje svoju potporu političkoj vlasti glede kontrole i nadziranja. Svaka politička vlast, koja kao sredstvo za svoje ciljeve koristi kontrolu, nadziranje i prisilnu homogenizaciju, postupno se pretvara u oblik političke vlasti poznat pod nazivom državni terorizam.

Tko je neprijatelj?

Beck navodi kako je ključno pitanje, u suvremenom svijetu, tko i na temelju kojih kriterija definira tko jest(e), a tko nije nadnacionalni terorist? Prema stanju stvari, nastavlja on, to ne čine ni suci, ni međunarodno sudstvo, već moćne države i vlade. One na taj način opunomoćuju same sebe i odlučuju (bez nadzora) tko je njihov terorist, njihov Bin Laden.

Građanin zapadno liberalne demokracije je do sada svoj identitet gradio na temelju masovne kulture. Danas, u vrijeme opće nesigurnosti, on uviđa kako mu taj identitet nije dovoljan. On traži neki novi identitet, a time i neku novu sigurnost i novo zajedništvo. Huntington kaže da mi znamo tko smo tek kada znamo tko nismo i često tek kada znamo protiv koga smo. Stara paradigma „*podijeli pa vladaj*” još uvijek uspješno funkcionira. Osjećaj se zajedništva i sigurnosti oduvijek postizao identificiranjem vlastite grupe i identificiranjem neprijatelja. Državna vlast zapadne demokracije javno iznosi i propagira podjelu na MI – ONI, a pojedinac, u strahu za vlastiti život, spremno prihvaća tu podjelu. Vlast na taj način dobiva legitimno pravo da kontrolira, nadzire, zatvara, ispituje pa čak i ubije svakog pojedinca koji joj se čini potencijalno opasnim. Svaka osoba koja se ne uklapa u model osobe, kakav je vlast zapadne demokracije zamislila da njeni građani trebaju izgledati, ponašati ili misliti, postaje neprijatelj. U ime slobode i demokracije, takva državna vlast, zapostavlja i gazi temeljna ljudska prava kao što su jednakost ili pravo na različitost. Masa

koja se sastoji od nekoć gorljivih zagovornika slobode, jednakosti i tolerancije, sada zatvara oči. Ti „slobodni građani” sada šute i dižu palac gore za kontrolu, mučenje i zatvaranje svakoga tko je imalo sumnjivo po kriterijima državne vlasti. Strah za vlastiti život postaje jači od želje za svim onim idealima na kojima se temelji liberalna demokracija.

„U kolektivnoj histeriji koja je zahvatila sve pore modernog društva, svjedoci smo jedinstvenog paradoksa u kojem smo mi istodobno policajci dužni motriti ponaša li se netko u našoj okolini sumnjivo ali smo i sumnjivci podložni nadzoru onih koje i sami nadziremo” (Derenčinović, 2005:4).

Posljedice neprijatelja kojim se neprijatelj definira jednostavno kao zlo i može biti bilo tko bilo gdje, dovodi do tragičnih posljedica. Nakon terorističkog napada u Londonu 2005., stradao je nedužni Brazilac Jean Charles de Menezes. Njega je ubila britanska policija zbog sumnje da je terorist. Svoju su sumnju pravdali time što je on bio tamne puti i što je nosio kaput, iako je bilo ljeto. Nakon što ga je policija upozorila da stane, a on se oglušio na naređenje, s pet hitaca u potiljak ga je, bez prevelikog promišljanja, ubila (Derenčinović, 2005:4). Nisu razmišljali o tome da kao stranac ne razumije engleski jezik ili da nosi kaput zato jer nije navikao na pro hladno vrijeme jer je bio rodnom iz Brazila.

Slobodan pojedinac, na taj način, postaje igračka u rukama političke vlasti jer ako nije s njima protiv njih je. Stav koji se brzinom munje širi Zapadom glasi da svaki član nekoga MI može lako postati član nekoga ONI, samo ako iskaže kritiku ili neslaganje s dominirajućom paradigmatom da su teroristi najveća opasnost koja im prijete. Pojedinac, u strahu za vlastiti život i u želji za sigurnošću, prihvaća takvu paradigmatom kao jedini izbor.

„Prijetiti čovjeku progonom ako se ne prikloni životu u kojem on ne slijedi ciljeve koje je sam izabrao; zatvoriti pred njim sva vrata osim jednih, bez obzira koliko mu to sjajnu budućnost otvaralo, ili koliko dobrohotni bili motivi onih koji su to uradili, jest grijeh protiv istine da je on čovjek, biće koje treba živjeti svoj vlastiti život” (Berlin, 2000:230).

Sve to dovodi, navodi Beck, do stvaranja emocionalne i iracionalne zajednice straha koja lako postaje plodno tlo za radikalne akcije.

Kako se boriti protiv terorizma?

Moralna superiornost ili moralna čistoća onih koji se bore protiv terorizma, ključan je uvjet uspješne borbe protiv terorizma. Ona država koja je upletena u terorizam jer se služi terorizmom ili daje pokroviteljstvo terorističkim skupinama ili im pruža (financijsku ili vojnu) pomoć ili podržava druge države koje su to činile, nema moralni status superiornosti neophodan za moralnu kritiku terorista i terorizma

(Primorac, 2006:66). Nakon napada na WTC predsjednik SAD dobio je sve ovlasti za poduzimanje svih nužnih mjera, uključujući i uporabu oružanih snaga za zaštitu od terorizma, kako u zemlji tako i u inozemstvu (te je ovlasti do tada imao Kongres). Kao posljedica toga danas predsjednik SAD ima ovlasti zatražiti zadržavanje svake osobe za koju se vjeruje, čak samo na temelju indicija, da surađuje ili bi mogla surađivati s terorističkim organizacijama. Te se osobe zatim transportiraju u X-Ray kamp u mornaričkoj bazi Guantanamo na jugoistoku Kube. Njima su oduzeta, ustavom i međunarodnim pravom, zajamčena ljudska prava kao što su pravo na slobodu, pravo na pošteno suđenje i čovječno postupanje (Derenčinović, 2005:94). Iako je proglašen rat protiv terorizma, teroristima se, koji su uhvaćeni i zatvoreni, ne daje status ratnih zarobljenika. Razlog je taj što ratni zarobljenici, po međunarodnom zakonu, imaju pravo kako na suđenje tako i na čovječno postupanje. Zbog takvog ponašanja Baudrillard navodi da se danas borba protiv terorizma može opisati na jednostavan način „*terorom protiv terora*”.

Države, naravno, imaju pravo na borbu protiv terorizma, ali nemaju pravo na neograničenu slobodu u svom djelovanju jer to dovodi u pitanje čitav moralni okvir unutar kojeg su izgrađeni međunarodni zakoni. Pravne i legitimne države posjeduju neke norme, pravila i deklaracije koje su potpisale i kojih se trebaju pridržavati bez obzira na neprijatelja. O’Keefe navodi da borba protiv terorizma treba ostati u okvirima zakona i dosljedna teoriji pravednog rata ako ne želi biti izjednačena s terorizmom.

„Nema sumnje da terorizam predstavlja izazov nekim od naših temeljnih moralnih uvjerenja, da brutalno zabacuje neke nadasve važne moralne distinkcije. Stoga otpor terorizmu može i treba biti ponajprije motiviran moralnim razlozima” (Primorac, 2006:66). Terorizam kao takav ne teži uništenju protivnika nego njegovom poniženju jer želi potaknuti protivnika na pogriješku. To je izazov slabijega jačemu kojim se jačega želi natjerati na pretjeranu uporabu sile kako bi se protiv njega izazvalo gađenje i pobuna (Venner, 2005:9). Wilkinson navodi kako je opasna iluzija vjerovati da se liberalna demokracija može „zaštititi” suspendiranjem ljudskih prava i sloboda. Svi mi znamo, navodi on, da ta svrsishodnost ograničavanja sloboda ima samo jedan put, a to je put u represiju i diktaturu. Politička se vlast liberalne demokracije, radi takvog svog ponašanja, pravda izvanrednim okolnostima i opasnošću od terorizma. Događa se to da ona (ne)svjesno dokida samu sebe jer dokida sva ona prava i ideale na kojima je zasnovana.

„...sva ljudska prava imaju neki racionalni temelj u nužnim uvjetima ili potrebama ljudskog činjenja, tako da ih nijedan ljudski djelatnik ne može poricati ili kršiti osim po cijenu proturječnosti” (Gewirth, 1992:125)

U borbi protiv terorizma potrebna je kombinacije triju modela: upotreba politike i diplomacije, provođenje zakonskog sustava i kaznenog zakonodavstva i tek na kraju

vojna snaga. Traži se izbjegavanje pretjerane reakcije i opće represije, a naglasak je stavljen na potrebu djelovanje u okvirima zakona. Sve tajne obavještajne službe i druge institucije i agencije koje su uključene u borbu protiv terorizma trebaju biti pod stogom kontrolom civilnog društva i izabrane vlasti (Wilkinson, 2002:239). Jedino na taj način borba protiv terorizma može postati uspješna bez opasnosti za demokratsko-liberalni poredak.

Sigurnost i(li) sloboda?

Kada se neprijatelj naziva „zlo” (osovina zla) i karakterizira na način da on može biti bilo tko i bilo gdje, nameće se pitanje kako ga pobijediti? Kakvu korist, zapravo, političke vlasti imaju od pobjede nad njim? Sada im je on (a i uvijek su postojali nekakvi manje ili više opasni neprijatelji) veoma jak argument za provođenje kontrole, oduzimanje slobode i nadgledanja svojih građana.

U Velikoj Britaniji postavljeno je 4,2 milijuna nadzornih kamera ili jedna kamera na 14 osoba. Svijet postupno postaje globalni „*Big brother*” u kojem će postojati apsolutna kontrola i nadziranje nad svakim pojedincem. Ako se takva tendencija nastavi, navodi Beck, u zemlji Kipa Slobode, ali i u drugim demokratskim zemljama, više neće biti neprisluskih telefona, nekontroliranih e-mailova ili općenito nekontroliranih pojedinaca. Danas je opravdanje antiterorizam, no takva se ekspanzija moći, u svako doba, može primijeniti i za sve druge moguće svrhe.

Suvremena zbivanja ukazuju kako se zanemaruje ljudsko pravo na privatnost. To pravo osigurava pojedincu stanje nepoznatosti, nepromatranosti i tajnosti (Wellman, 1992:59). Država bi trebala, ako se naziva minimalnom i zagovara distinkciju javne i privatne sfere, svakom pojedincu, osigurati to pravo.

Iako se neka ljudska prava (sloboda govora, tiska) mogu ograničiti ako bi se uočilo da njihovo vršenje dovodi do nepoštovanja nekog drugog ljudskog prava ili moralne vrijednosti, postavlja se pitanje tko određuje ta ograničenja? Ako je državna vlast ta koja određuje ograničenja zaboravlja se da su sloboda govora, javnost i sloboda tiska glavno sredstvo protiv tiranske i korumpirane vlasti, a na što je upozorio još J. S. Mill.

Danas Zapad sve više postaje ono što je Istoku prije malo godina prigovarao. Njegove države postaju zatvorene i strogo kontrolirane utvrde u kojima se želi znati sve o vanjskom i unutarnjem neprijatelju. Liberalna globalizacija, navodi Baudrillard, počinje se ostvarivati upravo kroz svoju suprotnost: policijsku globalizaciju posvemašnje kontrole i zaštitnog terora. U doba globalizacije takvo je ponašanje političkih vlasti žalosno, ali je takvo ponašanje općeprihvaćeno jer legitimno izabrane političke vlasti to nameću kao nužno.

Sigurnost postaje najvažniji čimbenik koji nadvladava sve ideale demokratskog poretka pa i samu slobodu.

Činjenica je da su neprijatelji uvijek postojali i da će uvijek postojati, bez obzira je li riječ o stvarnim ili izmišljenima. Čovjek nikada, a posebice sada u globalnom svijetu, neće moći biti siguran. Sada on svoju slobodu, svoje temeljno ljudsko pravo daje samo za osjećaj prolazne i nesigurne sigurnosti.

„Prije gotovo 250 godina Benjamin Franklin je upozorio da oni koji se odriču esencijalnih sloboda da bi dohvatili malu, prolaznu sigurnost ne zaslužuju ni slobodu ni sigurnost” (Beck, 2004:372).

Terorizam ili liberalna demokracija?

Predvodnica liberalne demokracije javno je objavila rat protiv terorizma. Ako se takav oblik sukoba može smatrati ratom, onda treba naglasiti da je rat promijenio svoja obilježja. Terorističke organizacije za cilj nemaju osvajanje zapadnih demokratskih zemalja, zapravo, vojno nisu sposobne za takvo što (ipak ih je Zapad naoružao pa je zato i upoznat kojim oružjem te organizacije raspolažu), a predvodnica liberalne demokracije nije objavila rat nijednoj suverenoj državi nego jednostavno-terorizmu.

Koliko god je terorizam sastavni dio suvremenog svijeta, on predstavlja stalnu napetost jer nitko ne zna, osim terorista, kada i gdje će napad biti izvršen. Tu je ključna razlika rata i terorizma jer se u ratu prije napada oglase sirene koje upozoravaju na napad. Kod terorizma sirena nema, postoji samo iščekivanje i nadanje da se neće dogoditi baš sada i baš nama. Osjećaj gubitka kontrole nad vlastitom sudbinom najveća je mora suvremenog čovjeka liberalne demokracije koji je navikao upravljati, koliko se to uopće može, svojim životom.

Temeljni je cilj terorista, koji su usmjereni na zemlje zapadne liberalne demokracije, dokinuti pro-zapadnu hegemoniju. Teroristi žele poniziti suparnika, u ovom slučaju zagovornike liberalne demokracije, žele ga raniti tamo gdje je najosjetljiviji i pogoditi tamo gdje je najponosniji. Koristeći nevine žrtve kao sredstvo za postizanje svojih ciljeva, oni ukazuju da su spremni na sve i da im moralne vrijednosti, ideali ljudskih prava ili načela pravednog rata ništa ne znače.

Takvim moralnim nihilizmom i nepoštovanjem pravila igre teroristi izazivaju svoje suparnike, zagovaratelje liberalne demokracije, da pogriješe i pogaze one ideale radi kojih se bore. Svaki put kada se u borbi protiv terorizma neki ideal liberalne demokracije prekrši terorizam pobjeđuje, a liberalna demokracija gubi.

Danas izgleda kao da vlasti liberalne demokracije, jer ne vide drugačiji način borbe u novonastaloj situaciji, pristaju na igru koju kroje teroristi. Radi sigurnosti, vlasti liberalne demokracije dovode u pitanje slobodu vlastitih građana, ideju minimalne države, traže kontrolu, nadgledanje. Sumnja se na opasnost od unutarnjih neprijatelja, svatko je potencijalni sumnjivac. Zatvaranja, mučenja i sustavna kontrola provode se na temelju indicija, a sve se to pravda političkom svrhom borbe protiv terorizma.

Ako sada analiziramo shvaćanje terorizma kao sustavne upotrebe zastrašivanja koja za cilj ima prisiliti pojedinca da učini nešto što inače ne bi učinio, onda se nameće pitanje tko to provodi institucionalni teror protiv slobodnih građana Zapadnog svijeta?

Ne postoji veza između terorizma i liberalne demokracije kao što i ne postoji mogućnost korištenja terorističkih metoda od strane liberalne demokracije. Terorizam poništava sve vrijednosti, ideale i slobode koje bi trebala jamčiti liberalna demokracija pa tamo gdje se potencijalno skriva terorizam nema mogućnosti za liberalnu demokraciju.

Nadu ipak budi svaki onaj pojedinac koji u ime tih ideala prigovara liberalno-demokratskoj državi kada uoči da je skrenula s puta onih vrijednosti na kojima je izgrađena. On oštro kritizira terorizam i ne dopušta mogućnost njegovog moralnog opravdanja, ali kritizira i svoju legitimno izabranu vlast kada uoči da ona ne djeluje onako kako bi trebala.

Borba protiv terorizma neupitna je i nužna, ali je potrebno naglasiti nužnost očuvanja slobode pojedinca kao i drugih najviših vrijednosti liberalne demokracije. Jedino će na taj način borba protiv svakog oblika terorizma biti uspješna.

Literatura:

Baudrillard, J. (2003) *Duh terorizma*, Zagreb, Meander.

Beck, U. (2004) *Moć protiv moći u doba globalizacije*, Zagreb, Školska knjiga.

Berlin, I. (2000) *Četiri eseja o slobodi*, Split, Feral Tribune.

Coady, T. (2004) Terorizam, pravedni rat i krajnja nužda. U: Coady, T. i O'Keefe, M. (ur.), *Terorizam i pravednost*, Zagreb, Kruzak, str. 25 – 42.

Derenčinović, D. (2002) *Ogledi o terorizmu i antiterorizmu*, Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Dworkin, R. (2003) *Shvaćanje prava ozbiljno*, Zagreb, Kruzak.

Gewirth, A. (1992) Osnova i sadržaj ljudskih prava. U: Matulović, M. (ur.) *Ljudska prava*, Rijeka, Izdavački centar Rijeka, str. 105 – 127.

Huntington, S. P. (1997) *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Zagreb, Izvori.

Kant, I. (1990) *Kritika praktičkog uma*, Zagreb, Naprijed.

Matulović, M. (1992) Suvremena teorija ljudskih prava. U: Matulović, M. (ur.) *Ljudska prava*, Rijeka, Izdavački centar Rijeka, str. 9 – 140.

- Mill, J. S. (1918) *O slobodi*, Zagreb, Hrvatska politička biblioteka.
- Niniah, S. (2004) Prema definiciji terorizma. U: Coady, T. i O' Keefe, M. (ur.) *Terorizam i pravednost*, Zagreb, Kruzak, str. 15-23.
- O' Keefe, M. (2004) Pravedan odgovor na međunarodni terorizam. U: Coady, T. i O' Keefe, M. (ur.) *Terorizam i pravednost*, Zagreb, Kruzak, str. 147-169.
- Pettiford, L. i Harding, D. (2005) *Terorizam: novi svjetski poredak*, zagreb, Mozaik knjiga.
- Primorac, I. (1995) Terorizam i etika. *Filozofska istraživanja*, 56 – 57 (1-2): 291-303.
- Primorac, I. (2004) Državni terorizam. U: Coady, T. i O' Keefe, M. (ur.) *Terorizam i pravednost*, Zagreb, Kruzak, str. 57-73.
- Primorac, I. (2006) *Etika na djelu*, Zagreb, Kruzak.
- Young, R. (2004) Politički terorizam kao oružje onih koji nemaju političku moć. U: Coady, T. i O' Keefe, M. (ur.), *Terorizam i pravednost*, Zagreb, Kruzak, str. 25-42.
- Venner, D. (2005) *Povijest terorizma*, Zagreb, Alfa.
- Wellman, C. (1992) Nova koncepcija ljudskih prava. U: Matulović, M. (ur.) *Ljudska prava*, Rijeka, Izdavački centar Rijeka, str. 57-66.
- Wilkinson, P. (2002) *Terorizam protiv demokracije*, Zagreb, Golden marketing.
- Leksikon temeljnih pojmova politike (1990). U: Bačić, A., Prpić, I., Puhovski, Ž. i Uzelac, M. (ur.), Zagreb, Školska knjiga.
www.unodc.org/terrorism_definitions.html

Marita Brčić

TERRORISM AND A LIBERAL-DEMOCRATIC STATE

Summary

Terrorism is a phenomenon that has been present for many centuries. The fight against terrorism is as old as terrorism itself. In the new era it takes on a new dimension but still with no successful results. The reason for that can be found in the impossibility of forming a consensus on what terrorism is and who terrorists are.

The perception of terrorism has changed after the attack on the WTC and within the organisation of the fight against terrorism. That struggle today, in its efforts to win against terrorist organisations, leaves a deep mark on the institutions and

processes in a liberal democratic society. A person in the West can be a victim of terrorist attacks but also a victim of control and deprivation of freedom, which is implemented by legitimate elected political governance, in the fight against terrorism.

Today there is a significant danger that a liberal democratic state will become a state of terrorism and take terrorist actions on its citizens and all in the name of security.

Key words: *democracy, innocent victims, liberalism, the media, state terrorism, terrorist, the West.*